

4. Kuśnierz-Krupa D., Krupa M., *Heppenheim jako modelowy przykład dobrze wykorzystanego potencjału kulturowego małego miasta*, „JCEEA”, t. 34, z. 64, nr 3/2, 2017, s. 161-180.

5. *Prawo a ochrona dóbr kultury*, P. Dobosz, M. Adamus, D. Sokołowska (red.), Wyd. UJ, Kraków 2014;

6. *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 roku, z późniejszymi zmianami*, Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568;

7. *Węzłowe problemy prawnej ochrony dziedzictwa kulturowego. Profesorowi Stanisławowi Waltosowi z okazji 85 urodzin przypadających w 2017 roku ofiaruje Koło Naukowe Sekcja Ochrony Dóbr Kultury Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego wraz z Gronem Sympatyków*, P. Dobosz, M. Adamus, D. Guzek, A. Mazur (red.), Wyd. Kasper, Kraków 2016;

8. *Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2014-2017*,

https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/kultura%20i%20dziedzictwo/Zabytki/WPONZ%202014-2017.pdf;

9. Materiały Narodowego Instytutu Dziedzictwa, https://www.nid.pl/pl/Regiony/Malopolskie/Zabytki_w_regionie/;

10. Materiały Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie, <http://www.wuoz.krakow.pl/>;

11. <http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/>;

12. <http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/konwencja/>.

*Бачинська Людмила Георгіївна, кандидат архітектури, доцент,
професор кафедри основ архітектури
та архітектурного проектування КНУБА*

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬО-ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ 1955-1985-Х РОКІВ НА РАДЯНСЬКУ АРХІТЕКТУРУ

Історія архітектури радянського періоду демонструє нам спадщину 1950-х років як своєрідний стрибок від великомасштабних, пишних за формами, багато декорованих у псевдокласичному стилі з простою і чіткою побудовою архітектурно-просторових композицій комплексів будівель сталінської доби до підкреслених спрощених, надто скромних за формою та прийомами планування, виконаних в індустріальному стилі з дешевих матеріалів та конструкцій заводського виготовлення споруд періоду хрущовської відлиги. З часом поступово в міру просування в обраному у 1955 році напрямку радянська архітектура споруд і

планувально-містобудівна композиція потроху ускладнювалася, зростала висота будинків і поверховість масової забудови, вдосконалювалися конструктивні системи індустріального домобудування, що обов'язково знаходило віддзеркалення у зовнішньому вигляді житлових будинків, а формування об'єктів унікального призначення набувало оригінальності, розчленованості за неповторною геометрією, нібито демонструючи свою замислену архітектором-майстром красу на публічний огляд. Оцей новий напрямок нагадував деякі приклади з країн іншого економічно-політичного напрямлення.

Розмаїття прийомів, форм, архітектурно-планувальних композицій містобудівних ансамблів радянської архітектури і після сталінської епохи продовжувало проголошувати головні тези радянської ідеології у просторовій організації міського середовища (міцної і сильної держави, що гарантує порядок і надійність, буде світле майбуття трудящим масам). І навіть, не зважаючи на спільність способів архітектурного формотворення, на певні ознаки запозичення архітектурних рішень, на однаковість, на деяку типовість у виборі стильових напрямків з європейцями, держава намагалася не просто заявити про себе, а прокричати за допомогою засобів побудови штучного міського оточення про виключність, велич і непереможність соціально-економічної системи і радянського ладу. Прикладів архітектурної схожості достатньо: це й індустріально-технологічний напрямок масового будівництва, що виник у європейській практиці Франції, Великобританії, Німеччини після другої світової війни [1, с. 247-255], чий досвід знайшов подальший розвиток у масовому житловому будівництві Радянського Союзу, і планування житлових районів за диференційованою структурою вільною забудовою і мережею системи культурно-побутового обслуговування (у нових містах Великобританії і проектах Ф. Гібберда [1, с. 303-317; 2], ідеї яких були повторені і значно розвинені на території великої і могутньої радянської держави; і лаконічне вираження тенденцій функціонального стилю німецької школи «Баухауз» у новобудовах другої половини ХХ ст., навіть це просто відверте копіювання архітектурних форм або деяких ідей архітектурного образу з відомих в світі архітектурних споруд [3]. З одного боку претензія на першість в світі по багатьох показниках, з другого – просте запозичення в архітектурі, як і в будівництві, і в техніці, і в побутових приладах тощо.

Що відбувалося в архітектурній практиці зазначеного часу? Чому архітектурно-просторова організація радянських міст та їхніх центрів стала спорідненою закордонному досвіду? Чи може відмінності соціально-економічного стану і політичного устрою не мають значення для формування напрямків культурно-творчої діяльності, до якої відноситься й архітектурно-містобудівна діяльність? В такому випадку за будь-яких

результатів дослідження необхідно створити доказову базу появи певних напрямків в організації міського оточення згідно з потребами радянських людей.

Отже, *об'єктом* наукових пошуків є архітектурно-містобудівне середовище, що формується в містах України починаючи з 1955 року. *Предмет* дослідження – це зміни у напрямках планувальної організації та формотворчо-композиційних прийомах міського оточення у визначений час в порівнянні з попереднім історичним етапом. *Мета дослідження* – виявлення причин та наслідків зміни архітектурно-містобудівного середовища з 1955 року на основі співставлення принципів його формування у 1930-ті – на початку 1950-х років за допомогою розбору соціально-політичної діяльності УРСР у складі Радянського Союзу впродовж зазначеного часу. *Методика* наукових пошуків базується на порівняльному аналізі засобів побудови архітектурно-містобудівного середовища у 1955-1985 роках та з'ясуванні відмінностей від попереднього етапу розвитку радянської архітектури, на зіставленні соціально-політичної діяльності двох періодів 1930-1954 рр. та наступних часів, а також на причинно-наслідковому зв'язку між політичною та культурною діяльністю в галузі архітектури і містобудуванні.

Як відомо впродовж усього періоду існування СРСР та України у її складі дві основних ознаки особливого суспільно-політичного статусу на світовому рівні залишалися незмінними: це – радянська система правління (за первинною ідеєю була сформована на основі низових рад народних депутатів) та соціалістична економічна система (побудована на тотальній державній власності) [4]. То що тоді відбувалося у суспільному та суспільно-культурному житті країни, яка розпочала в методах і формах організації простору для потреб людини притримуватися напрямків, на перший погляд, характерних для держав з іншою системою правління і протилежною економічною системою? Які історично-політичні причини могли сприяти відмові від тривалого попереднього періоду формування архітектури і містобудування на базі революційних надбань в дусі конструктивізму, що відповідав піднесенню народу після жовтневих подій 1917 року, від подальшого укріплення, розвитку та досягнення досконалості за ступенем виразності імперського стилю сталінської доби і такому парадоксальному вибору стильового спрямування в архітектурі після завершення життєвого шляху генералісімуса?⁸

---

⁸ Дивний шлях переживає архітектура радянської держави: спочатку у 1930-ті роки країна як спосіб вираження своєї радянсько-соціалістичної суті повертається до стилю знищеною революцією Російської імперії; у 1955 році знову ж заради тієї самої мети відторгає радянсько-сталінський ампір і спирається на тенденції в архітектурно-просторовій організації міст і формотворенні архітектурних об'єктів капіталістичних країн з не державною, а приватною економікою. Про що це свідчить?

Розглянемо суспільно-політичну ситуацію середини 1950-х років. Як зазначає В. Даниленко [5, С. 5-20] у статті-аналізі економічно-політичного стану СРСР та України у період хрущовської відлиги, у діяльності генсека в той час відбивається процес зміщення акцентів з державно-господарської діяльності з нарощування потужностей військової сили, характерної для сталінського періоду керівництва, на її соціалізацію, програмування головних напрямків діяльності держави на соціальному підґрунті. Реформаторський курс М.Хрущова був спрямований на «розширення меж політичної демократії, прискорений економічний розвиток і поліпшення матеріального життя народу» [5, с. 6]. Тобто внутрішньо-політичні дії були спрямовані на поступове підвищення заробітної плати, забезпечення житлом та продтоварами народу, збільшення частки ВВП на державну підтримку соціальних потреб (безплатну освіту та охорону здоров'я). Це був «кінець мобілізаційної економіки і поступовий перехід до лібералізованої, «м'якої» форми адміністративно-командної системи» [5, с. 9].

Увага до соціальних вимог була характерною для європейських країн, що пережили тяжкі часи другої світової війни. Не зважаючи на відсутність будь-яких коштів на відновлення економіки і післявоєнного будівництва, населення, що поверталось у геть зруйновані міста, опитували щодо вибору напрямків подальшої реконструкції їхніх рідних міст, керівництво погоджувало з ними дії відносно способів наступного формування міського оточення. А.В. Бунін описує процедуру відродження саме таким чином стародавнього німецького міста Фрейденштадт, побудованого на початку ХУІІ ст. на основі квадратного плану з концентрично-квадратним розташуванням вулиць, від якого під час обстрілів залишилася лише купа битої цегли. Але населення міста забажало повернутися в рідний дім, не зважаючи на повну непристосованість історичного планування до умов життя в другій половині ХХ ст., і місто було побудовано [1, с. 268-272]. Таке поважливе ставлення до бажань мешканців пояснюється тим, що європейці, отримавши своєрідне щеплення централізацією політичних режимів в першій половині ХХ ст., зрозуміли значення і цінність особистості.

На відміну від європейського буття соціальні програми Радянського Союзу визначалися державно-партійним керівництвом для трудящих мас, потребували державного фінансування у великих обсягах й участі народу в їх здійсненні, вони охоплювали різні напрямки господарювання, в тому числі надзвичайна увага приділялася сільському господарству, яке забезпечувало радянське населення продуктами харчування і сприяло виконанню партійних завдань подібного типу «наздогнати і перегнати США по виробництву молока, м'яса і масла на душу населення», про яке у травні 1957 року заявив М. Хрущов, прагнучи довести переваги

соціалістичного ладу над капіталістичним [5, с. 9]. Для збільшення темпів нарощування продукції сільського господарства були висунуті гасла «механізації, електрифікації і хімізації», піддана жорсткій критиці травопільна система, що надавала можливості відпочити ґрунту і підвищити його родючість, і була прийнята орієнтація на поширення бобових культур та вирощування кукурудзи.

У зовнішній політиці СРСР розпочало створення соціалістичного табору, що поширювало радянські ідеї на інші країни, Варшавського пакту як протилежної Північно-Атлантичному військовому блоку сили та Ради європейської економічної допомоги. З часом відбувається допомога різноманітного характеру країнам так званого третього світу. СРСР у цей час інтегрує свої надбання в політиці, економіці і культурі в інші держави, розповсюджуючи радянську ідеологію, ідеї господарювання та соціального устрою. Є приклади нав'язування європейським країнам колективної форми сільського господарства, ступеневої мережі культурно-побутового обслуговування, що вже пройшло на той час апробацію і закріпилося у радянській практиці, відмови від хуторського способу організації життя на селі, навіть використання методів проведення реконструкції міст згідно з науковими дослідженнями радянських фахівців [6]. Звичайно, що за таких умов вплив сформованої радянської системи на життєдіяльність інших країн, міжнародна взаємодія з головних напрямків політично-економічних питань сприяли взаємовпливам соціально-культурних тенденцій, в тому числі й архітектурно-містобудівних.

Отже, докорінна зміна внутрішньо-політичної діяльності Радянського Союзу з початком хрущовської відлиги в бік соціалізації програм господарювання, розширення міжнародної діяльності і міждержавних зв'язків, утворення міжнародних організацій, що приймали сумісні рішення на паритетних принципах (ООН, ЮНЕСКО-UNESCO та ін.) означала перехід від закритої для зовнішніх контактів системи сталінського керівництва до міждержавного співробітництва, яке створювало сприятливі умови для ознайомлення із світовим досвідом формування архітектурно-містобудівної практики за світовими аналогами планування і формотворення.

На останок, згадаймо дещо з цитат німецького архітектора Філіпа Мойзера – дослідника радянської архітектури періоду модернізму (індустріального стилю 1955-го та подальших років), який, відповідаючи на різні питання під час інтерв'ю, відмітив: «Архитектура всегда была инструментом политических изменений... Архитектура всегда была и останется самой влиятельной средой искусства». Тобто вона була за часи радянської влади і в період сталінсько-імперського стилю, і хрущовсько-індустріального модернізму інструментом політичного впливу держави на

народ, причому серед інших видів мистецтв – найвпливовішим. Але на сьогодні, як він зазначив, «она просто больше не представляет государственную власть. Она теперь во власти людей. Во власти рынка и бизнеса. Свободные рынки предоставляют больше разнообразия. Архитектура всегда будет искусством пространства. Вопрос только в том, какую идею она будет выражать» [7]. Сучасна архітектура перестала бути знаряддям впливу влади на народ через умови демократизації суспільства, замовником архітектурно-просторової організації міст став соціум, а не політичний режим.

Список використаних джерел

1. Бунин А.В., Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства: В 2-х т. - 2-е изд. – Москва: Стройиздат, 1979. - Том 2. Градостроительство XX века в странах капиталистического мира. – 411 с.
2. Гибберд Ф. Градостроительство. - М.: Изд-во лит-ры по строительству, архитектуре и строительным материалам, 1959. - 346 с.
3. Бархин А. Д. Ар-деко и историзм в архитектуре московских высотных зданий. / Сборник научных статей «Всеобщей истории архитектуры. – Вып.6. - 2013. Режим доступа : http://www.niitiag.ru/pub/pub_cat/voprosy_vseobschey_istorii_arkhitektury_6 ; <http://a-barhin.livejournal.com/967138.html>.
4. Бачинська Л. Г. Вплив політичного режиму СРСР у 1920-1940-ві роки на архітектуру та містобудування України / Multidisciplinary Scientific Edition «Proceedings of the International Scientific Conference «Modern Methodology of Science and Education» - September 18, 2017, Warsaw, Poland - Vol.1. - RS Global S.z O.O., Research and Scientific Group Warsaw, Poland – с.15-20.
5. Даниленко В. Спроби «соціалізації» радянської економіки в роки хрущовської «відлиги» (1955–1965 рр.). / Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей / Відп. ред. В.М. Даниленко.—К.: Інститут історії України НАН України, 2011.— Вип. 16. — 328 с. – С. 5-20.
6. Гольдзамт Э.А., Швидковский О.А. Градостроительная культура европейских социалистических стран. – М.: Стройиздат, 1985. - 478 с.
7. Мойзер Ф. Архитектура всегда была инструментом политических изменений [Электронный ресурс]. Интервью с автором книг «Эстетика пустоты» и «Эстетика панельной застройки». 21.04.2017. Режим доступа : <https:vlast.kz/gorod/22672-filipp-vojzer-nemeckij-arhitektor-arhitektura-vsegda-byla-instrumentom-politiceskih-izmenenij.html>.